

GREKLER'DE VE ROMALILAR'DA TARİH YAZIMI*

2. ROMALILAR'DA TARİH YAZIMI**

Bedia DEMİRİŞ***

Eski Roma'da tarih yazımı diğer pek çok yazın türünde olduğu gibi, Greklerin tarih yazımından büyük ölçüde etkilenmiştir. Eski Romalıların, henüz kendilerine özgü bir tarih yazma biçimi geliştiremeden Greklerin tarih yazımının, onların tarih yazıcılığını araştırma yöntemi ve anlatım biçimi bakımından yönlendirmiş ve kurallar bakımından biçimlendirmiş olduğu söylenir (Bury, s. 224). Böylece tarih yazmanın temelini Hellen tarihçiliğinin oluşturduğu Roma'da yazılı edebiyatın henüz başlamadığı yıllarda, yine de tarih yazımına başlangıç sayılabilecek girişimler yok değildi. Bunları şöylece sıralayabiliriz : 1. «Pontifex Maximus»lar tarafından tutulan «fasti» («takvimler») : Bu belgeler kimlerin hangi yıl konsül seçildiğini, resmi işlerin yapılabileceği günleri («dies fasti»), savaşları, antlaşmaları gösterirdi. 2. Din görevlilerinin yaptıkları işleri bildiren ve «libri pontificum» denen belgeler. 3. Çoğunluğunu hukukla ilgili kayıtların oluşturduğu «commentarii». 4. Dini olayları, tarihi olayları, olağanüstü doğa olaylarını belgeleyen «Annales maximi». 5. «Stemmata» denen ve Roma'nın ileri gelen ailelerinin kendi soylarıyla ilgili olarak hazırladıkları soy kütükleri. 6. Ölmüş kişiler için hazırlanan yazıtlar («elogia»), bir yakının ölümünde söylenen

* Bu metnin birinci bölümü olan «Grekler'de Tarih Yazımı», *Anadolu Araştırmaları* Dergisinin XIII. sayısında (İstanbul, 1994) yayımlanmıştır.

** Bu metin 1990 yılında tamamlanan «Tacitus'un *Annales*'te Beliren Tarihçiliği ve Humanizmi» başlıklı yayımlanmamış Doktora Tezinin «Giriş» bölümünden genişletilerek hazırlanmıştır.

***Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

övgü dolu söylevler («laudationes funebres») ve ağıtlar («nenia» ya da «naenia»). Bu belgeler sonraki yıllarda tarih yazanların kaynak olarak yararlanabilecekleri yazılı belgeler olmuşlardır (Sarigöllü, s. 12).

Önceleri Roma'da devlet kurumlarında yazılı kayıt tutma zorunluluğu yoktu. Bununla birlikte görevlerine özen gösteren bazı memurlar, unutmamak için, memuriyetleriyle ilgili herşeyi, örneğin yüksek makamlardan aldıkları emirleri, görevleriyle ilgili olarak ellerine geçen belgeleri not ederlerdi. Başlangıçta bu notlar resmi bir nitelik taşımıyordu. Notu tutan kişinin memuriyet süresi sona erdiği zaman, bu not aile arşivine girer ve ailenin sonraki nesilleri için örnek oluştururdu. Resmi memuriyetlerin zamanla gelişmesi «commentarii» adı verilen resmi kayıtların tutulmasını zorunlu kılmıştır. Krallık döneminde kralın işlerine yardımcı olan ve «collegium» adı verilen, din görevlilerinden oluşmuş kurullar vardı. «Collegium»lar devlet ile tanrılar arasındaki ilişkileri düzenler, dini tapınma kurallarının doğru olarak yerine getirilmesini sağlardı. Savaş ilanı, barış yapılması gibi işler de bu kurulun görevleri arasındaydı. Çünkü bu tür işlerde tanrıların rızasını almak gerekirdi. Bütün bu işleri bir tutanakla saptamak da yine bu kurulun görevidi. Cumhuriyet döneminde din görevlileri kurulu başkanı «pontifex maximus» kurulun bulunduğu yapıya («regia») beyaz bir levha asar («tabulae dealbatae pontificum») ve üzerine o yıl konsül olanların isimlerini yazardı. Ayrıca gerek görüldükçe, dini olaylarla politik ve hukuki olaylar da bu levhaya günü gününe kaydedilirdi. Din adamlarının görevlerinden biri de takvimi belirlemektir. Takvimle dini bayram günleri, dini görüşe göre resmi dairelerde iş takibi için uygun olan günler saptanırdı. Resmi iş günlerine «dies fasti», resmi çalışmaların dini bakımdan yasaklandığı günlere de «dies nefasti» denirdi. «Dies nefasti» olarak kabul edilen dini bayram günlerinde mahkemeler çalışmaz, halk önünde nutuk verilmez, senato toplanmazdı. Borsa fiyatlarının, güneş ve ay tutulması gibi doğa olaylarının da yazıldığı bu «tabulae dealbatae pontificum» yıl sonunda asıldığı yerden indirilerek devlet arşivinde saklanırdı. Bu levhalara yıllık olaylar kaydedildiğinden «annales», «pontifex maximus» tarafından hazırlandığı için de «maximi», böylece «anna-

les maximi» denmiştir. «Annales maximi» İ.Ö. 123 yılı dolaylarında, zamanın «ponifex maximus»u P. Mucius Scaevola tarafından seksen kitap halinde yayımlandı. Böylece «fasti» ve «tabulae dealbatae pontificum»da yer alan kayıtların sistemli bir biçimde düzenlenmesiyle, bundan böyle Roma'da tarih yazacak olan kişiler de *Annales Maximi'nin* biçimini ölçün olarak kabul edip olayları yıl yıl yazmaya başladılar (Grant, s. 142). Eski Roma'da tarih yazımının ilkin *Annales Maximi'nin* örnek alınmasıyla başladığından Cicero söz etmektedir (*de oratore*, 2, 51-53).

Eski Romalılar günlük yaşantılarında atalarının anılarıyla içiçe yaşarlardı: Her evin girişinde («atrium») ataların balmundan yapılmış heykellerini bulundurmak, ayrıca yine balmundan veya benzeri maddelerden maskelerini yaparak bunları evin girişinde tahta bir dolap içinde saklamak adetti. Önceleri heykellerin altına bir şey yazılmazdı; sonraları ölenin adını, yaşarken üstlendiği memuriyetleri, varsa dini görevlerini yazmak, bazen de buna başarılarını gösteren yazıtlar eklemek adet oldu. Bazen ölçülü, bazen de düz yazı biçiminde olan bu yazıtlar («elogia») yazılı edebiyat döneminde, tarih yazanların başvurdukları yararlı belgeler olmuşlardır (Kulaoğlu, s. 21).

İleride tarih yazımının gelişmesinde önemli rolü olan bir diğer belge türü de «laudationes funebres» denen mezar övgüleridir. Tanınmış ailelerden bir kimse öldüğünde, ölen kişinin balmundan veya dayanıklı başka bir maddeden maskesi alınır ve cesede yedi gün için bir tür mumyalama işlemi uygulanırdı. Öldükten yedi gün sonra yapılan cenaze töreninde cenaze alayının en önünde flüt çalanlar, sonra «nenia» söyleyen kadınlar, bunların arkasında da yüzünde maskesi olduğu halde, yatar ya da oturur durumda ölü, arkasında ölmüş akrabaların maskesini takmış, dış görünüş olarak onlara benzeyen kişiler ve en sonra da yaşayan akrabalar gelirdi (Kulaoğlu, s. 21-22). Cenaze alayı «Forum»da durur, yüzlerinde maske taşıyanlar koltuklara oturur ve ölenin oğlu veya en yakın erkek akrabası bir övgü nutku söyler, ardından tek tek atalarının yaşamlarını anlatırdı. Eğer cenaze devlet töreniyle kaldırılıyorsa, övgü nutkunu okuma işi konsül veya «praetor» gibi yüksek bir memura düşerdi. Cenaze töreninde söylenen bu tür nutukların başlıca amacı soyun yüceltil-

mesiydi; bazen de amaç politikti. Yazılıp aile arşivlerinde saklanan bu nutuklar, bu arşivlerden yararlanma yoluna giden tarih yazarları için kaynak oluşturmıştır. Bununla birlikte, bu tür belgeler çok kere tarihi aydınlatacak yerde, daha karanlık hale getirmişlerdir. Cicero mezar övgüleriyle ilgili olarak «aileler şan ve şereflerini arttırmak için, bunları (övgü nutuklarını) saklarlar. Övgü nutukları yüzünden tarihimiz yanlışlarla doludur. Zira bu nutuklarda söylenenlerin bir çoğu olmamıştır. Sahte zafer törenleri, soy akrabalıkları gibi yalanlara baş vurulur; bir kez konsüllük yapmış bir kimse 3-4 kez konsüllük yapmış gibi gösterilir; isim kısaltmalarında yapılan ufak tefek eklemelerle asil ailelerden gelmeyen kimseler soylarını asilleştirirler», demektedir (*Brutus*, 62). Aynı türden bir ifadeye Livius'ta da rastlamaktayız (*ab urbe condita*, 8, 40) : Övgü dolu cenaze nutuklarının ve ataların büstleri altındaki yazıların kayıtları bozduğunu itiraf eden Livius bu tür yanıltıcı kayıtların hem tek tek kişilerin başarılarıyla ilgili olarak hem de olaylarla ilgili olarak yanıltıcı bilgiler verdiğini söylemektedir. Bununla birlikte, cenaze nutuklarının İ. Ö. 3. yüzyılda başlayacak olan tarih yazımına taban oluşturmuş olması bakımından önemi vardır; ayrıca Roma tarih yazarlarının, ele aldıkları kişilerin karakterlerini çizmeye önem vermelerinde bu mezar övgülerinin payı büyüktür (Kulaoğlu, s. 22).

Roma'da tarih yazımı İ. Ö. 3. yüzyılda, Kartaca Savaşları sırasında yaşamış senatörlerle başlamıştır. Senatörler Roma'nın geleneksel kayıt tutma biçiminin etkisi altında tarihlerini yıllıklar biçiminde yazıyorlardı. Roma'nın bu ilk tarih yazarlarının bir diğer özelliği yazı dili olarak Latinceyi değil, Grekçeyi kullanmalarıydı. Grekçe yazmalarının sebebi Roma'da düz yazının henüz gelişmemiş olmasıdır, denebilir (Laistner, s. 25). Bir başka sebebi ise politiktir. Çünkü bu ilk tarih yazarları Roma'nın politikasını Grek dünyasına açıklamak ve haklı göstermek istiyorlardı (Schulard, s. 203). Amaçları Roma'yı tanıtmak ve Roma'ya karşı sevgi ve saygı uyandırmak olduğundan ve o zamanın en çok kullanılan dili Grekçe olduğundan, eserlerini bu dille yazmışlardı (Sarigöllü, s. 15). Böyle bir amaçla yazan tarihçilerin doğaldır ki tarafsız olmaları beklenemez. *Annales* yazarları da tarafsız değillerdi. Roma'yı tanıtmak, Doğulu kavimlerin ve Greklerin ilgisini Roma

üzerine çekmek amacıyla yazdıklarından, Roma'nın iyi yönlerini süslü bir anlatımla ortaya koyacaklar, böylece de olayları olduğu gibi aktarmayı göz ardı edebileceklerdi; bununla birlikte bu kişilerin aynı zamanda devlet adamı ya da devlet işlerinde etkin görev almış kişiler olması, kendi yaşadıkları dönemlere ilişkin olayları anlatmada daha açık ve daha keskin bilgi vermelerini, anlatımlarının daha canlı olmasını sağlamıştır (Sarigöllü, s. 15-16).

Eserlerinden günümüze ancak parçalar kalmış olan Q. Fabius Pictor, L. Cincius Alimentus, P. Cornelius Scipio Africanus, C. Acilius Glabrio ve A. Postumius Albinus Roma'nın ilk «annales» yazarlarıydılar. İzledikleri yol Roma tarihinin ilk yüzyıllarını kısaca anlatıp asıl kendi çağlarındaki olaylara değinmekti.

Quintus Fabius Pictor'un Grek dilinde yazdığı eserinde söylence ile tarih birbirine karışmış olarak bulunuyordu. Bu eser Romalıların milli kahramanı Aeneas'ın Roma'yı kuruluşundan, İkinci Kartaca Savaşı'nın sonuna dek uzanan zaman dilimini kapsıyordu, böylece İ. Ö. 217 yılına kadar geliyordu. Tarih yazılığının açısından, Roma geleneklerinin yanı sıra, Grek geleneklerini de izlemiştir Quintus Fabius. Tıpkı Grek tarih yazarı Timaios gibi, dini törenlerin, geleneklerin, örflerin ve otobiyografik anekdotların anlatımına önem vermiştir (Albrecht, cilt I, s. 300). Fabius'un tarihi «pontifex» geleneğinden çok, Hellenistik tarih yazımından etkilenmiştir ve senatör tarihçiler için bir ölçü oluşturmuştur (Grant, s. 145). Romalı politikacı, başkomutan, devlet adamı, senatör ve yıllık yazarı olan Lucius Cincius Alimentus Grekçe olarak Roma tarihi yazmıştı. Kentin kuruluş tarihini İ. Ö. 729-728 tarihleri arasına yerleştirdiği eserinde zaman sınırı bakımından kendi zamanına kadar geliyordu. Romalı senatör ve yıllık yazarı Gaius Acilius Glabrio İtalya'nın ilk zamanlarından İ. Ö. 184 yılına kadar uzanan bir Roma tarihi yazmıştı. Grekçe olarak yazdığı bu eser daha sonra Claudius Quadrigarius tarafından Latince olarak tekrar yazılmıştır. Bir başka Romalı senatör ve yıllık yazarı Aulus Postumius Albinus Roma'nın tarihini başlangıcından itibaren Grekçe olarak yazmıştır. Tarihe yaklaşımı Thukydides gibi yararçı yönde olmuştur.

Aristokrat bir aileden gelmeyen bir «homo novus» (atlı sınıfından geldiği halde üyesi olduğu aileden, ilk kez konsül seçilmiş

olma şerefine sahip kişi) olan Marcus Porcius Cato'nun *origines* adlı eseri, bilinen ilk Latince tarih eseridir. Yedi kitaptan oluşan eserin ilk üç kitabında Roma'nın ve diğer İtalyan kentlerinin başlangıçları ve en eski tarihleri yer almaktaydı. Birinci kitap krallık döneminin sonuna kadar Roma'nın gelişimini, ikinci ve üçüncü kitaplar diğer İtalyan kavimlerinin ve kentlerinin eski tarihlerini içeriyordu. Dördüncü kitap Birinci Kartaca savaşına ve İkinci Kartaca savaşının başlangıç yıllarına ayrılmıştı. Beşinci kitap İ. Ö. 168 yılına, Makedonia üzerindeki Roma kuşatmasına kadar uzanıyordu. Son iki kitap Cato'nun son on dokuz yılını, İ. Ö. 149 yılındaki ölümünden birkaç ay öncesine kadar geçen olayları kapsamaktaydı. Cato'nun, ifadesini eserlerinde bulan edebi ve didaktik (öğretici) programı Grek kültürüyle rekabete giren bağımsız bir Roma kültürüne biçim vermeyi amaç edinmişti. Aslında Cato'nun amacı yeni bir tarih yazma teorisi ortaya koymak değildi, ama yine de Cato'nun Roma tarih yazımına biçim vermiş olduğunu söylemek gerekir (Albrecht, cilt I, s. 321). Grek kültürüne karşı olmakla birlikte, eserini yazarken bile, Grek yöntemlerinden etkilendiği açıktır. Bu etkilenmelerin başında, tıpkı Grek tarih yazımında olduğu gibi, eserinde konuşmalar (nutuklar) kullanmış olması gelir. Bununla birlikte Cato nutukların tarih eserinde kullanılması konusunda bir yenilik getirir: Konuşmalardan bazıları bizzat kendisinin yaptığı konuşmalardır (Grant, s. 147). Böylece hitabet türü Cato ile ilk kez tarih yazımına girmiş oluyordu (Sarigöllü, s. 17). Cato eserlerini yazarken sadece söylencelerden yararlanmakla yetinmemiş, aynı zamanda olayların sebeplerini de araştırmak amacıyla orijinal dokümanlardan yararlanmak için araştırmalar yaparak yazmıştır (Albrecht, cilt I, s. 312-313). Onun Roma tarih yazımına getirdiği en büyük yenilik tarihin Latince yazılmasını başlatmış olmasıdır. Çünkü Cato'dan sonraki «*annales*» yazarları onun çizdiği yolda ilerleyerek eserlerini Latince yazmışlardır.

Cato'nun çağdaşı Lucius Hemina *annales* adlı eserinin birinci kitabında Latinlerin tarih öncesi devirlerini, ikinci kitabında Romulus'tan başlayarak Pyrrhus savaşının sonuna kadar (İ. Ö. 280) geçen zaman dilimini anlatmıştı. Sonraki iki kitap ise (üçüncü ve dördüncü kitapları) Birinci ve İkinci Kartaca savaşlarına

ayrılmıştı. Yükselmekte olan bir pelbs ailesinin üyesi olan Lucius Calpurnius Piso Frugi İ. Ö. 149 yılında tribunos, İ. Ö. 133 yılında kosul, İ. Ö. 120 yılında censor olmuştu. Yaşlılık yıllarında yazdığı *annales*'inden günümüze kırk beş parça kalmıştır. Eseri, Roma'nın ulusal kahramanı Aeneas ile ilgili söylenceden başlıyor ve İ. Ö. 146 yılına kadar geliyordu. En az yedi kitaptan oluştuğu tahmin edilen eserde yazar kendi zamanını eleştirmiş ve ahlak dersi veren bir ifade biçimi kullanmıştı. Cato'nun da etkisi altında, eski Romalı erdemlerini zamanın kötülükleri karşısına koymuştu. Yazarın etimolojiye ve topografiye olan ilgisi günümüze kalan parçaların çoğundan sezilmektedir (Albrecht, cilt I, s. 305). Gaius Fannius, Gracchus Kardeşler zamanının tarih yazarıydı. Kimliği konusunda tartışmalar bulunan Fannius'un yazdığı *annales*'inin, sadece kendi zamanını içerdiği sanılmaktadır. Gracchus Kardeşler döneminin bir başka «*annales*» yazarı Gnaeus Gellius idi. Doksan yedi kitaplık bir *annales* yazmıştı. Roma'nın kuruluşundan başlayarak İ. Ö. 146 yılına kadar geçen olayların anlatıldığı eser içerik olarak daha önceki yıllıklardan daha geniş kapsamlıydı. Bunun sebebi tarih yazarlarına bir örnek oluşturan ve eserleri için kaynak olarak kullanabilecekleri *annales maxim*'nin yayımlanmış olması ve kaynak malzemeyi işlemede retorik yöntemlerin ilk kez kullanılmış olmasıydı (Albrecht, cilt I, s. 308). Gellius, Sokrates'in retorik yöntemlerine başvuran ilk yıllık yazarıydı. İ. Ö. 129 yılı konsülü C. Sempronius Tuditanus'un, *libri magistratuum*'u ve belki de bir tarih eseri yazmış olduğu tahmin edilmektedir.

İ. Ö. 134-133 Yıllarında Numantia'da tribunos militum olarak görev yapmış olan Sempronius Asellio *res gestae* ya da *historiae* adında 14 kitaplık bir tarih eseri yazmıştı. Zaman dilimi olarak kendi yaşadığı zamanı (yaklaşık olarak İ. Ö. 146-91 yıllarını) kapsayan eser tahminlere göre Kartaca'nın mahvedilişiyle başlıyordu; İ. Ö. 137 yılı dördüncü kitapta, Tiberius Gracchus'un ölümü beşinci kitapta, Livius Drusus'un ölümü (İ. Ö. 91) on dördüncü kitapta anlatılmaktaydı. Aulus Gellius'tan öğrendiğimize göre, Romalılar yıllık yazarlar ile tarih yazarları arasına ölçüt olarak edebiyatı koyarlardı : Yıllık yazarlar olayları yıl yıl kayıtlara geçiren görevliler olarak anlaşılırken, tarih yazarları olay-

ları anlatırkenki üsluplarıyla aynı zamanda da edebiyatçı sayılırlardı (*noctes Atticae* 5, 18, 8-9). Gellius eserinin aynı bölümünde Asellio'nun tarih yazma konusundaki görüşlerine yer vermektedir: Asellio'nun düşüncesine göre yıllıklar olayları sadece aktarırdı, buna karşılık tarih, olayları açıklardı. Gerçeklerin tamamıyla üstün körü bir biçimde toplanmasına karşı çıkan Asellio analiz yapan, olayların sebeplerini açıklayan, iç politikayla ilgili bağlantıları göz önünde tutan bir ifade biçimini istemekteydi. Tarih yazımı üzerine ve tarihin işlevi üzerine düşüncelerini eserinden günümüze kalan yetersiz sayıdaki parçalardan (Peter, *HRR* I, s. 179-184) ve Gellius'tan öğrenebildiğimiz Asellio, Sokrates yanlısı bir tutum sergileyerek gerçek tarih yazımının bilgi vermeyi ve vatandaşları «res publica» için dürüst davranmaya davet etmeyi amaçlayacağını söylemektedir (Flach, s. 82-83). Böylece Asellio Roma'da yeni bir tarih yazma biçimi isteğini ortaya koymaktadır. Yıllık biçiminde tarih yazma ile yararlı düşünceyle (pragmatik amaçlı) tarih yazma arasında bir zıtlık oluşturmak isteyen Asellio, Polybios'tan etkilenmiş görünmektedir. Sadece yaşadığı dönemin olaylarını anlatmayı amaçlamış olan Asellio'yu Roma'da tarihi monografilerin de asıl yaratıcısı saymak gerekir (Albrecht, s. 306-307).

(80) Kendisi ve soyu üzerine kesin bilgimizin olmadığı Coelius Antipater yedi kitaptan oluşan eserinde yalnızca İkinci Kartaca savaşını anlatmıştır. Böylece tek bir tarihi olayı ele alan Antipater, Roma'da tarih yazımında monografinin kurucusu olarak kabul edilir (Grant, s. 149). Hellenistik dönemin tarih yazma biçimi olarak ortaya çıkan monografi türünde tarih yazmada malzeme, merkezi bir konu ve bir baş kahraman çevresinde toplanıyordu; böylece tarih yazma yavaş yavaş drama özellikleri kazanmaya başladı. Bundan başka, yazılacak tarihi ufak bir zaman dilimiyle sınırlama tarih yazarına, kullanacağı kaynaklar üzerinde daha doğru çalışma olanağı vermiş oldu (Albrecht, cilt I, s. 307). Dramatik anlatı aracı olarak betimlemeyi kullanan Antipater ile birlikte tarih yazımında ilk kez sanatlı bir anlatımın da ön plana çıktığını görmekteyiz (Albrecht, cilt I, s. 307-308). Onun için tarih yazmak retorik bir uğraştı. Taraf tutmadan yazmak için yabancı kaynaklara da başvuran Coelius Antipater bilimsel tarihçi olmaya çalışmıştı.

Genç «*annales*» yazarları olarak bilinen Sulla dönemi yıllık yazarlarının başlıca özelliklerini, Roma'yı merkez alan bir tarihsel görünüşün ifadesi olarak kendi zamanlarının tarihini anlatmak üzere eski geleneğe bilinçli olarak geri dönmek ve ayrıca, baştan sona bir anlatım birliği içinde, eserlerine edebi bakımdan biçim vermeyi amaçlamak olarak söyleyebiliriz (Albrecht, cilt I, s. 309).

Genç yıllık yazarlarından Q. Claudius Quadrigarius'un *annales* eserinin en azından yirmi üç kitaptan oluştuğu ve eserin, Gallia'nın Roma'ya saldırısı ile başladığı sanılıyordu. Eserde ele alınan zaman dilimi Sulla dönemine kadar uzanıyordu. İkinci Kartaca savaşından itibaren olan kısmı ise daha ayrıntılıydı. Üçüncü kitap Pyrrhos savaşını, beşinci kitap Cannae çatışmasını, altıncı kitap İ. Ö. 213 yılını, dokuzuncu kitap Tiberius Gracchus'un Numantia'da bulunduğu zamanı, on üçüncü kitap İ. Ö. 99 yılını, on dokuzuncu kitap İ. Ö. 87 yılını kapsıyordu. Quadrigarius eleştirel tutumunun ve yöntemli çalışmasının ürünü olarak tarihinde karakter çizimlerine ve söylevlere yer vermişti. Bundan başka araya mektuplar, konuşmalar (nutuklar) ve anekdotlar sokarak geleneksel yıllık yapısını biraz değiştirmiş oluyordu.

Sulla döneminin bir diğer yazarı Valerius Antias'ın yetmiş beş kitaplık *annales* eseri Roma'nın başlangıcından itibaren İ. Ö. 91 yılına kadar, belki de Sulla'nın ölümüne kadar olan yılların tarihini anlatmaktaydı. İkinci kitap Numa zamanını, yirmi ikinci kitap Mancinus'un Numantia'da bulunduğu zamanı, kırk beşinci kitap, sanıldığına göre, İ. Ö. 110 yılını kapsamaktaydı. Hellenistik tarih yazarlığında olduğu gibi, Valerius Antias'ta da etkileyici anlatım ön planda yer almaktaydı. Antias'ın eseri tarih yazımındaki retorik modasını, inceden inceye işlenmiş savaş sahnelerini sergilemekteydi. Onun aşırıya kaçan ulusalcı tutumu olayları abartılı bir biçimde, her zaman için Roma'nın yanında yer alarak anlatmasına neden olmuştu (Sarigöllü, s. 20).

«Praetor» olarak İ. Ö. 78 yılında, Verres davasında avukat olarak İ. Ö. 70 yılında görev yapan Lucius Cornelius Sisenna İ. Ö. 67 yılında Girit'te Pompeius'un legatus'u olarak ölmüştü. Yaşlılık yıllarında yazdığı eseri *historiae* (12 kitap), Sempronius Asellio'nun yazdığı ve kendi zamanını anlattığı eserini devam

ettirir nitelikteydi. Eserin büyük bir kısmını müttefikler savaşı ve Marius ile Sulla arasındaki çekişmeler kaplamaktaydı. Aristeides'in *Milesiaca* (Millet tarihi)'sının da çevirmeni olan Sisenna Grek «fabula» yazarlarının etkisiyle roman türüne yaklaşan bir anlatım geliştirmişti (Sarıgöllü, s. 20). Sisenna'nın anlatımında Hellenistik tarih yazarlığının sanat araçları olan dramatik anlatım tarzının, rüyaların, konudan sapmaların («excursus») ön plana geçtiği ve kendisinin bir tarih yazarı olarak, yararçı (pragmatik) ve trajik tarih yazımını oldukça başarılı bir biçimde birbirine bağlamış olduğu tahmin edilmektedir (Albrecht, cilt I, s. 311).

Sisenna'nın arkadaşı olan Gaius Licinius Macer bir plebs ailesinden geliyordu. Macer'in, Roma'nın kuruluşuyla başlayan *annales* adlı eseri 16 kitaptan oluşmaktaydı. Dönemin bir başka yıllık yazarı Aelius Tubero bütün Roma tarihini en az on dört kitapta işlemişti. Tubero Valerius Antias'ı ve Licinius Macer'i kendine örnek almıştı. Bu dönemin otobiyografi yazımında ise Aemilius Scaurus'u ve Rutilius Rufus'u görmekteyiz.

Ünlü devlet adamı hatip Marcus Tullius Cicero zamanında tarih yazma işi retorik sanatının bir kolu durumuna gelmişti. Roma'da tarih yazımı en belirgin çizgileriyle siyasi, eleştirici ve felsefi bir bakış açısı kazanıyor ve biçemi de hitabeti andırıyordu. Cicero hatiplerin tarih alanında oldukça iyi bilgi sahibi olmalarının gerekliliğinden, ayrıca tarihin de konuşmalarla geliştirilmiş bir kompozisyona olan gereksiniminden söz ediyordu (*de oratore*, II, 62). Tarih yazımında yeni bir çalışma yöntemi İ. Ö. 1. yüzyılda kendini göstermiştir: Özellikle Alexandria'da, yazın yaşamında araştırmanın ön plana çıktığı Hellenistik dönemin yarattığı etkinin bir sonucu olarak eski eserler çok rabet görmeye, böylece artık tanık olunan olayların tarihini yazmanın yanı sıra, tarihi olaylarla ilgili olarak önceden yazılmış eserleri kaynak olarak kullanma yöntemi yavaş yavaş işlerlik kazanmaya başlamıştı.

Antik yazarlar tarafından her ne kadar tarihçi sayılmasa da devlet adamı Caesar'dan da burada söz etmek gerekir. Yaşlı Plinius, Caesar'ın dinlemek için kulaklarını, okumak için gözlerini, yazmak için ellerini ve emretmek için aklını aynı zamanda kullanabildiğini yazar (*naturalis historia* VII, 91). Gerçekten de pek-

çok işi aynı anda başarmış, çok yönlü ender insanlardandır Caesar. Onun komutan, devlet adamı, yazar kimliklerini birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Yapıtlarının, özellikle de söylevlerinin büyük bir kısmının günümüze aktarılamamış olması, Caesar'ı daha yakından tanımamız açısından önemli bir kayıp sayılır. Onun günümüze aktarılmış olan eserleri *commentarii* ortak adıyla bilinen *bellum Gallicum* ya da *commentarii de bello Gallico* ve *bellum civile* ya da *commentarii de bello civili*, yazarının kimliği konusunda hala tartışmalar bulunan *bellum Alexandrinum*, *bellum Africanum* ve *bellum Hispaniense*'dir.

Yönetimde bulunduğu dönemi ustalıkla anlattığı *commentarii* eseri bir bakıma Caesar'ın kendini savunmasıdır, diyebiliriz. *Bellum Gallicum* İ.Ö. 58-51 yıllarında Gallia'daki savaşlar sırasında aklına estiği biçimde saldırılar yapmakla suçlanan ve Britannia'da olduğu gibi başarısızlıklar da kaydeden Caesar'ın Cato'ya ve Senato'ya karşı bir savunmasıdır; iç savaşı (İ.Ö. 49-48) konu alan *bellum civile* eseri de Caesar'ın, iç savaşlardaki esas sorumluluğu kendi omuzlarından Pompeius'un omuzlarına atmak için yaptığı akıllıca bir girişimdir (Laistner, s. 36-37). Sekiz kiptan oluşan *bellum Gallicum*'un sekizinci kitabının Caesar tarafından yazılmayıp Aulus Hirtius tarafından kaleme alındığı kabul edilir. Eserin ilk yedi kitabının İ.Ö. 52-51 yıllarında kış aylarında yazıldığı ve İ.Ö. 51 yılı başlarında bir bütün olarak yayımlandığı düşünülmektedir. Söz konusu yedi kitabın yazınsal bütünlüğü de bu varsayımı desteklemektedir. *Bellum Gallicum* Cicero (*Brutus*, C. 75) ve Aulus Hirtius (*bellum Gallicum*, VIII) tarafından bir tarih yapıtı olmaktan çok, tarih yazarına malzeme sağlayacak bir yapıt olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu yapıt Caesar'ın Gallia savaşı hakkında elimizde bulunan tek kaynaktır ve bu savaş hakkında eski çağdaki herhangi bir başka askeri operasyon hakkında verilen bilgiden daha fazla bilgi verir (Grant, s. 156).

Yukarıda sözünü ettiğimiz, Caesar'ın Gallia'daki subaylarından Aulus Hirtius onun *de bello Gallico* eserine sekizinci kitabı eklemiş olan kişi olarak bilinir. Biçem incelemeleri sonucuna dayanılarak *bellum Alexandrinum*'u da bu subayın yazdığı kabul edilmektedir.

Cicero'nun konsüllük yaptığı dönem, siyasal yaşamın hareketli oluşu sebebiyle tarihle uğraşanlara konu bakımından çokça malzeme sağlayan bir dönem olmuştur. Tarih yazarları eserlerine yakın tarihin olaylarını konu olarak almışlardır. Dönemin tarih yazarlığının en önemli özelliği, siyasetteki bireyselciliğe koşut olarak tarih yazmada da bireyselciliğin etkili olmasıdır (Sarıgöllü, s. 25). Bu dönemde de tarih yazarlar siyasi yaşamda etkin rol almakta olan kişilerdir.

Klasik Roma tarihçiliği Gaius Sallustius Crispus ile başlatılır. Çünkü Sallustius'tan önce tarih yazarlar ya yıllıklar biçiminde ya da anı türünde eserler vermişlerdir. Caesar'ın İ. Ö. 44 yılında öldürülmesinden sonra büyük bir ruhsal sarsıntı geçiren Sallustius kamu işlerinden ayrılıp Mons Quirinalis ile Dincius arasındaki, «Horti Sallustiani» diye bilinen bahçelerle çevrili evine çekilerek zamanını, İ. Ö. 36/35 yılındaki ölümüne kadar tarih yazmakla geçirmiştir.

Bizim bugün anladığımız anlamda tarih yazan Sallustius'un eserleri tek tek olayları ya da kişileri ele alan monografiler biçimindedir. *De coniuratione Catilinae* adlı eserinin konusu İ. Ö. 63 yılında Cicero'nun konsüllüğü zamanında soylu sınıftan Catilina adındaki bir kişinin başlattığı ve başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanma girişimleriydi. *Bellum Iugurthinum*'un konusu güncel değildi; İ. Ö. II. yüzyılın sonlarında (İ. Ö. 111-105) Romalılar ile Numidia kralı Iugurtha arasındaki savaşı anlatmaktaydı. Bu savaşta ilk kez soyluların kendini bilmezliğine karşı çıktığı için, bu konuyu ele aldığını söyler Sallustius (*bellum Iugurthinum*, V). Miletoslu Hekataios'tan beri tarih yazmada bir gelenek halini almış olan önsöz yazma geleneğine uyarak, eserlerinde konuya doğrudan girmeyip toplumsal konulara değinen felsefi içerikli bir önsözle başlar. Thukydides'i izleyerek olaylara yön veren kişilerin portrelerini çizmiştir kelimelerle. Çünkü tarihi olaylar kişilerin ellerinde biçimlenip gelişir. Anlatılan bir olayda kişilerin konuşmalarına yer vermek geleneği Grek yazınından gelmekteydi. Bunun örneklerini ilkin destan türünde görmekteyiz. Tarih yazımında ise söylevler kullanmada Thukydides önemlidir: Geçmişte iz bırakmış kişilerin özelliklerini söylevler yardımıyla ortaya koymuştu. Grek tarihçileri sorunu iki yanlı olarak ele alabilmek için,

söylevleri çift çift düzenlemişlerdi (Varinlioğlu, s. 75). Sallustius da Grek tarihçiliğini izleyerek eserlerine söylevler koymuştu. O'nun, tarih yazarlığını seçmesinde, önceden kamu görevinde bulunmuş olması etkili olmuştur, diyebiliriz. Kamu yüksek görevlilerinin olup biten olayları yazıya geçirmeleri Roma'da yadırganmayan bir uğraştı. Anımsanacağı gibi, Roma'da tarih türüne başlangıç sayılabilecek yıllıkları kamuda görevli kişiler hazırlıyorlardı. Sallustius olayları anlatmanın yetmediğinin, aynı zamanda olayların sebeplerini açıklamanın da gerektiğinin bilincine varmıştı. Bunun için geçmişe dönerek siyasal durumla, toplumsal yapıyla ve törelerle ilgilenmişti. Sallustius monografi yazması bakımından Coelius Antipater'in, konusunu kendi çağından seçmiş olması bakımından Sempronius Asellio ile Sisenna'nın izinden gitmişti; olaylara yorum getirmesiyle Cato'yu anımsatmaktaydı (Varinlioğlu, s. 81). Sisenna onu aynı zamanda önsözlerin felsefi içeriği ve törelere ilişkin esas konudan ayrılmalar («excursus»lar) açısından da etkilemişti. Yükselme hırsının («ambitio») ve para hırsının («avaritia») insan karakteri üzerindeki bozucu etkileriyle yakından ilgilenmiş olan Sallustius'un, bu konudaki düşünceleri sebebiyle büyük bir düşünür olduğunun sanılmaması gerekir. Çünkü onun görüşleri herhangi bir orijinallik içermemektedir (Schullard, s. 206). Eleştirel bir tarih yazarı olmayan Sallustius'un Romalı tarih yazarları arasındaki yerini edebi yeteneğiyle elde etmiş olduğu, kabul edilen bir gerçektir.

Cumhuriyetten «principatus»luğa geçiş döneminin tarih yazarlarından Cornelius Nepos (İ. Ö. 100-25) hiç bir zaman politik yaşama katılmamış ve taraf tutmamıştı. Değerli eserlerinden günümüze hemen hemen hiç bir şey kalmamıştır. Üç kitaplık bir tarih eseri yazmış olduğu sanılmaktadır. Bu eser ünlü kral, general ve antik yazarların biyografisi biçimindeydi. Nepos bir biyografi yazarı olarak, kişilerin yaşamından tarihi bilgiler vermekten çok, onların karakterlerini betimleme eğilimindeydi. Roma'da biyografi yazarı olarak Nepos'tan başka, onun çağdaşı olan Varro'yu görmekteyiz. Varro coğrafyadan tarihe, şiirden gramere, hukuktan pozitif bilimlere ve antik bilimciliğe, eğitimden felsefeye değin çok çeşitli konularla ilgilenmiş ve 600'ün üzerinde eser vermiş büyük bir Romalı bilgindi. *Antiquitates rerum humanorum et di-*

vinarum (İnsanlarla ve Tanrılarla İlgili Şeylerin Tarihçeleri) adlı eseri Roma'nın gelenekleri, görenekleri, geç dönem tarihi hakkında bilgi veren bir tarih ansiklopedisi niteliğindedir. Günümüze kadar ulaşamayan bu eserle ilgili olarak, Varro'dan sonraki bilgilerin, eserden yaptıkları alıntılar yardımıyla bilgi edinebiliyoruz. Varro'nun *imaginum libri XV* (kısaca *imagines* de denir) ya da diğer adıyla *hebdomades* (Yediler) adlı bir diğer eseri değişik alanlarda ün yapmış Greklerin ve Romalıların kısa karakter betimlemelerinden oluşmuştu. On beş kitaptan oluşan eserde 700 kişinin karakterlerine portreleriyle ve portrelerine eklenmiş bir epigramla birlikte yer verilmişti. Bu eser resimli bir biyografik sözlük niteliğindedir. Aynı dönemin bir başka biyografi yazarı olarak Cicero'nun azatlısı ve özel sekreteri Tiro'yu görmekteyiz. Tiro, Cicero'ya bağlılığını göstermek için, onun bir biyografisini yazmıştı.

Augustus Çağı'na gelindiğinde Roma'da iç savaşlar, siyasi çekişmeler artık son bulmuştu. Barış ve sükunet dolu bir ortama yeniden kavuşulmasını sağlayan Augustus Roma'nın, eski gücünü, geleneksel niteliklerini, eski Romalı erdemlerini yeniden kazanması için, Romalılık ruhunun yeniden canlandırılması için, edebiyat, din ve güzel sanatlar alanlarında geniş kapsamlı bir iyileştirme programı hazırladı. Bu programın yürütülebilmesi ve istenilen sonuca ulaşılabilmesi için, öncelikle halka benimsetilmesi, bunun için de propaganda yapılması gerekiyordu. Propaganda için de en iyi yol yazarlardan yararlanmaktı kuşkusuz. Ancak bu iş zorlama ile değil, yazarın da kendi isteğiyle oluyordu. Kültüre ve edebiyata çok önem veren İmparator Augustus zamanında Roma'da yazarlar toplum içinde ilk kez değer ve saygınlık kazandılar; belirli edebi çevreler oluşturdular. Bu dönem, Cicero dönemi gibi iç savaşlar, çekişmeler, karışıklıklar dönemi değildi. Edebiyatın çeşitli kollarına olduğu gibi tarihe de yeni temalar girmişti. Yazın yaşamına giren bu yeni temalar Augustus'un şahsının yüceltilmesi, barışın güzelliği, ulusal ülkülerin, ulusal duyguların yeniden uyandırılıp yayılması, Romalı erdemlerinin canlandırılması, böylece de Roma'daki ahlaki çöküntünün giderilerek durumun düzeltilmesiydi.

Uzun süren karışıklık döneminden sonra Roma yeniden kendini toplamıştı. Augustus adını sonradan alan Octavianus birçok alandaki iyileştirme girişimlerinin yanı sıra, geçmişin, tarihin incelenmesi için de yazarları teşvik ediyordu. Bu yazarlar arasında Augustus tarafından tarihsel anıtların ve belgelerin bulunması ile görevlendirilen Livius da vardı. Titus Livius, Augustus çağının en önemli tarih yazarı idi. Roma'nın bu ünlü tarihçisinin Patavium'da doğup yine aynı kentte öldüğü (İ. Ö. 59-İ. S. 17) bilinmektedir. Livius, zamanındaki politik çekişmelerden uzak kalmış, hiçbir resmi makamda görev almamış ve orduda da hizmet vermemiş bir tarih yazarıdır. Kamu görevinde bulunmamakla Livius, tarihçinin aynı zamanda bir eylem adamı olması şeklindeki geleneği de yıkıyordu. Onun bütün istediği, edebi çalışmalarını devam ettirmek ve başarılı olmak için sükunet ve barış dolu bir ortamdı. Bununla birlikte Livius'un bu durumundan kaynaklanan askeri ve politik konulardaki bilgi eksikliğinin eserinin pek çok bölümünde sezilmekte olduğunu söylememiz gerekir. Elimize eksikleriyle geçen tek eseri, *ab urbe condita* diye bilinen tarih eseridir. Livius'un bu eserinden başka felsefi ve tarihi nitelikte diyalogları ve mektupları da vardı, ancak bunlar zamanımıza kadar ulaşmamış eserleridir. Tarih eseri yüz kırk iki kitaplık bir eser olup yazarın, amacını açıkladığı bir «praefatio» (önsöz) ile başlar ve zaman dilimi olarak da Roma'nın kuruluşundan, İ. Ö. 9 yılında Drusus'un ölümüne kadarki Roma tarihini kapsar. Livius'un, eserinde asıl incelemek istediği, Romalıların yaşantıları, gelenekleri, Roma'nın eriştiği büyüklük, İmparatorluğu kurup geliştiren insanların hem savaştaki hem de barıştaki başarılarıdır. İmparatorluğun doğup büyümesi gelenekler ve kahramanlar aracılığıyla. Bu sebeple Livius, Suetonius ya da Tacitus'ta görüldüğünün tersine biyografi yazmaz, kişileri kısaca anlatmakla yetinir, anlatımında olaylara öncelik tanır. Livius'un annalistik düzende yazdığı *ab urbe condita*'sı için «bu bir tarihçinin değil, bir sanatçının eseridir» diyen Barrow'un bu sözü gerçekten doğrudur (Barrow, s. 76). Çünkü eser gerek konusu, gerekse konunun işleniş yönünden bir destan havası taşımaktadır ve şiirsel unsurlar ağırlıktadır.

Dönemin Livius dışındaki tarihçilerinden bazıları Augustus'un yönetimine karşıtlık oluşturmak için yazmışlardı. Bunlara örnek

olarak Aquilius Niger, T. Labienus, Volumnius, Tiro, Bibulus'u verebiliriz. Bu yazarların eserleri belki de Augustus'un yeni yönetim biçiminin etkisiyle ortadan kaldırıldıkları için, günümüze kadar ulaşmamışlardır (Sarıgöllü, s. 45). Öte yandan bir grup tarihçi de cumhuriyetçilerin karşısında olduklarını göstermek ve Augustus'a yaranmak için yazmışlardı. Bu yazarlara örnek olarak Asinius Pollio'yu ve Q. Dellius'u verebiliriz. Asinius Pollio'nun yazdığı *historiae* isimli eser Livius'un eserinden sonra, bu dönemin en önemli tarih eseri sayılır. Eser İ. Ö. 60-42 yıllarını, yani iç savaşları anlatır. Augustus döneminin, hakkında oldukça bilgi edinebildiğimiz bir başka tarih yazarı Trogus'tur. *Historiae Philippicae* isimli eserinde Roma dışındaki ulusların tarihini yazmıştı. Amacı, yalnızca Roma'yı anlatan Livius'un Roma tarihini doğudaki devletlerin ve Makedonya'nın Roma egemenliği altına girene kadarki tarihini yazarak tamamlamaktı. Trogus dönemin öteki tarihçileri Fenestella ve C. Clodius ile birlikte tarihi, retorikten ve süslü anlatımdan kurtararak bilimsel ve teknik bir uğraş olma yoluna sokmaya çalışmıştı (Sarıgöllü, s. 42).

Aynı dönemin bir diğer tarih yazarı Fenestella (İ. Ö. 52/35 - İ. S. 15/36) tamamı yirmi iki kitap olduğu sanılan bir Roma tarihi yazmıştı. Eser Roma'nın tarihini kuruluşundan başlayıp İ. Ö. 57 yılına kadar anlatmaktaydı. Fenestella'dan günümüze Varro'nun aktarmasıyla ulaşmış olan parçalar bize göstermektedir ki Fenestella eski zamana büyük ilgisi ve eleştiri yeteneği olan bir yazardı.

Augustus'un saltanatının sonlarına doğru yazarlara karşı gösterilen hoşgörüsüzlük sonraki İmparatorlar - Tiberius, Caligula, Claudius, Nero, Vespasianus, Titus ve Domitianus - zamanında, özgürlüklerin bütünüyle kısıtlanmasına dönüşmüştür. Yönetim biçiminin özellikleri ve İmparatorların kuşkucu karakterleri, edebiyatın bütün alanlarında olduğu gibi, hatta diğerlerinden daha çok olmak üzere, tarih alanında da çalışmaları engellemiştir. Bu durum yazarları ya susmaya zorluyordu ya da dalkavukluk etmeye. Susmayıp yazmakta direnenler ise bu davranışlarının karşılığını yaşamlarıyla ödüyorlardı. İmparator Tiberius döneminde A. Cremutius Cordus, tarih eserinde cumhuriyetçileri övdüğü için, Domitianus döneminde tarihçi Arulenus Rusticus, Stoa filozofu

Thraseas'ı, Herennius Senecio, Nero döneminde «quaestor»luk yapmış ve başına buyruk karakter yapısıyla ünlü Helvidius Priscus'u övgüyle anlattıkları için öldürüldüler. Öte yandan retoriksel tarihin temsilcisi Velleius Paterculus ve okuyucularına ahlaki açıdan yararlı olma çabasında olan Valerius Maximus ve daha başka tarihçiler Roma'da kalabilmek için İmparator'a dalkavukluk etmeyi kabullenmişlerdi.

Augustus'un ölümünden Hadrianus'a kadar olan zamandan günümüze kalmış olan tarih eserlerinin en önemlisi Tacitus'un eserleridir. Diğer birçok tarih eseri yok olmuştur. İç savaşlara ve Augustus devrine ilişkin çekinmeden söylediği sözler yüzünden kendini öldürmek zorunda kalan ve tarih eseri «aedilis»ler eliyle yakılan asil Cremutius Cordus tarafından yapılan betimleme, sonra Aufidius Bassus eliyle kaleme alınan cumhuriyetin son devrinin ve ilk imparatorların tarihi, son olarak da Aufidius Bassus'un yirmi kitaplık *bella Germaniae* adlı eseri ve Yaşlı Plinius tarafından devam ettirilen tarihi bunlar arasındaydı.

Roma'nın yazın tarihinde, bir değer kaybının ifadesi olarak Gümüş Çağı diye adlandırılan dönemin (İ. S. 14-117) birkaç tarih yazarından söz edelim şimdi de.

Campania'lı emekli bir ordu subayı olan Velleius Paterculus (İ. Ö. 20 öncesi - İ. S. 30 sonrası) *historiae Romanae libri duo* adlı eserin yazarıydı. İki kitaplık eserinin birinci kitabında Roma'nın, başlangıçtan, İ. Ö. 146 yılına kadarki tarihini anlatmıştı. Bu kitaptan günümüze küçük parçalar kalmıştır. Eserin ikinci kitabı günümüze kadar eksiksiz olarak ulaşabilmiştir. Bu kitap İ. Ö. 146'dan İ. S. 30 yılına kadar geçen olayları içermekteydi. Velleius'un bu amatörce yazılmış Roma tarihi özeti tarihsel derinlikten yoksundu. Eser retoriksel unsurlar içermekteydi, öznel ve biyografik bir yöntemle yazılmıştı. Velleius ile birlikte tarih türü bütünüyle retoriğe yönelmiştir, diyebiliriz (Sarigöllü, s. 44). Uzun uzun övgüyle anlattığı bölümler Augustus ile Tiberius'un imparatorluklarıdır. Bu eser Roma kolonileriyle ilgili ve eyalet tarihiyle ilgili olarak verdiği bilgiler bakımından değerlidir.

Yaşamı hakkında hiç bir şey bilinmeyen Valerius Maximus *facta et dicta memorabilia* adlı bir eser yazmıştı. Dokuz kitaptan

oluşan eser gerçeklerin ve anekdotların bir derlemesi niteliğindedir. Özellikle yıllık yazarlarına güveni olan Maximus yüzeysel, eleştiriden yoksun, batıl inanışları olan ve retorığı ön plana çıkaran bir tarih yazarı olduğu halde, eseri Roma tarihi ve kurumlarıyla ilgili çok değerli bilgileri içermektedir.

Dönemin tarihçilerinden Quintus Curtius İmparatora dalkavukluk etmemek için, kurtuluşu Roma dışındaki ülkeler üzerine yazmakta bulmuştu. Onun kaleminde tarih yazma işi serüven romanı yazmaya dönüşmüştür (Sarigöllü, s. 46-47).

Bu yüzyılın öteki tarihçilerinden söz etmek gerekirse, Tiberius'un imparatorluğu zamanında Aufidius Bassus - Claudius zamanına dek uzanan bir iç savaşlar tarihi yazmış - ile birlikte Yaşlı Seneca, Brutteditus Niger, sonradan Cluvius Rufus, Vipstanus Messalla ve Fabius Rusticus'un isimlerini imparatorluğun «*Annales*» türünde yazan tarihçileri olarak sayabiliriz. Caligula, Claudius ve Nero dönemlerinde tarihçi, Cn. Lentulus Gaetulicus idi. M. Servilius Nonianus yakın zaman tarihini anlatmıştı. İmparator Claudius iç savaşları anlatan bir tarih eseri yazmıştı. Eşi Agrippina, Antistius Vetus, Suetonius Paulinus anılarını yazmışlardı. Vespasianus ve Titus döneminin tarihçileri olarak Mucius, Cluvius Rufus, Vipstanus Messalla, Fabius Rusticus'un isimlerini verebiliriz. Bu yazarların eserlerinden yalnızca parçalar kalmıştır. Yine bu dönemde, önemli belgeleri derlemek ve yayınlamak işi ile uğraşan C. Licinius Crassus Mucianus senato tutanaklarını ve «*acta diurna populi Romani*»de çıkan yazıları *acta* isimli eserinde toplamıştı. Aynı yüzyılda yaşamış, Roma'nın büyük bilim adamlarından Yaşlı Plinius'un kaybolan iki tarih eseri - *a fine Aufidi Bassi* ve *bella Germaniae* - sonradan Tacitus'un yararlandığı eserler arasında yer almıştır.

Yaşamı ile ilgili çok fazla bilgimiz olmayan Tacitus'un doğum tarihi bile kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda yalnızca bazı tahminlerde bulunulabiliyor. Traianus dönemi Tacitus'un yazar olarak kendini kanıtladığı dönemdir. Önce, biyografi türünde bir eser olan *Agricola* ile yazmaya başlayan Tacitus daha sonra etnografik nitelikteki eseri *Germania* ile devam ederek sonunda, kendisini tarih yazarı olarak tanıtan *historiae* ve *Annales* ile yazarlığının doruğuna ulaşmıştır.

81 Tacitus'un İ. S. 98 yılında yayınlandığı sanılan *Agricola* adlı eseri ölümünde yanında bulunmadığı ve adet olduğu üzere övgü konuşması yapamadığı kayınbabası için yazdığı övgü («*encomion*») niteliğinde bir eserdir. Eserde *Agricola*'nın kişiliği, *Britannia*'daki başarıları, yörenin o zamanki durumu, coğrafi ve etnografik özellikleri, *Britannia*'dan döndükten sonra *Agricola*'nın Roma'daki yaşantısı anlatılmaktadır. Eserde ayrıca *Domitianus*'un yönetiminin acımasızlığını vurgulayan bir değerlendirme de sunan Tacitus düşünce üretenele uygulanan baskıyı, kişilerin ellerinden alınan konuşma özgürlüğünü ve sonunda *Vespasianus*'un monarşi ile özgürlüğü birleştiren yönetimini kısaca anlatmaktadır. Böylece eser yalnızca bir biyografi olmayıp etnografya, hatta tarih alanına doğru kaymaktadır.

Agricola'dan hemen sonra, onunla aynı yılda yayınlandığı sanılan *Germania* eserindeyse Orta Avrupa'daki German kavimleri anlatılmakta, yörenin coğrafi özellikleri üzerine bilgi verilmektedir. Bazı otoritelere göre, bu eseri Tacitus tarih eseri olarak değil de ahlaki amaçlı bir eser olarak yazmıştır. Böyle düşünenlerin dayanağı, Tacitus'un lüks bir yaşama dalmış, yozlaşmış ve çökmüş olarak gördüğü Roma uygarlığını Germanların ilkel, basit ama soylu yaşantısı karşısında küçültmeyi amaçlayan karşılaştırmalarıdır. Bazı otoritelere göre ise Tacitus'un bu eserdeki amacı ahlaki değildir. Bu savda dayandıkları temel ise, Tacitus'un bu eserde Germanların zayıf yönlerini, içki ve kumar oynamalarını da vurgulayarak anlatmasıdır. *Germania*, Tacitus'un sonraki tarih eserleri için yaptığı çalışmalardan elde ettiği bilgilerin genişliği yüzünden tarih eserlerine katılmayıp ayrıca derlenen bilgilerden oluşmuş coğrafya ve etnografya nitelikli bir monografi-dir. Bu eser Tacitus'un sonradan yazacağı tarih eserleri için bir ön çalışma sayılabilir; tarih eserlerinde *Germania*'dan çok söz edecek olan Tacitus bu ülkeyi Romalılara tanıtmak istemiş olabilir. Tacitus bu eserde *Germania*'nın ileride Roma için büyük bir tehlike olabileceği kaygısını vurgular ve bu durum, o sıralarda *Rhenus* Irmağı sınırında tahkimat yapan *Traianus*'u, kendisinin desteklediğini göstererek eserin siyasi yönünü oluşturur (Sarıgöllü, s. 50).

Tacitus'un Traianus döneminde yazdığı üçüncü eseri İ. S. 104-109 tarihleri arasında yayımlanan *historiae* adlı ilk tarih kitabıdır. Nero'nun ölümünden başlayıp Domitianus'un ölümüne kadarki İmparatorluk tarihini kapsayan bu kitap için Flavius Sopyunun hükümranlığını anlatan bir eserdir, denilebilir. On dört kitaptan oluştuğu sanılan eserin günümüze ancak ilk dört kitabı tam olarak ve beşinci kitabın da yarısı ulaşabilmiştir. Eserde olaylar yıl yıl anlatılır. Günümüze ulaşan bölümler Galba, Otho ve Vitellius arasındaki başa geçme savaşlarını ve bu savaşlardan sonra yönetimi ele geçiren Vespasianus'un İmparatorluğunun ilk günlerini anlatarak İ. S. 70 yılına dek gelir. Bu eserde anlatılan olaylar Tacitus'un kendisinin tanık olduğu olaylardır. Eseri için Tacitus'a malzeme sağlayan kaynaklar öncelikle kendi araştırma, gözlem ve soruşturmaları, «acta diurna» ve senato tutanakları olmuştur.

Tacitus'un son eseri olan *annales* İ. S. 115-117 yılları arasında yayımlanmıştı. On altı ya da on sekiz bölümden oluştuğu tahmin edilen eserin tamamı günümüze kalmış değildir. Bugün elimizde bulunan kitaplar I-IV. kitaplar ile XI-XVI. kitapların bir kısmı, V. ve VI. kitaplardan parçalardır. Bu eserinde Tacitus Augustus'tan sonra başa geçen dört imparatorun dönemini anlatmaktadır : Sırasıyla bu imparatorlar Tiberius, Gaius (Caligula), Claudius ve Nero'dur. Sallustius gibi önce kendi zamanının tarihini ele aldığı *historiae* eserinin başında Tacitus, Nerva ve Traianus dönemlerini ele alan bir eser de yazacağından söz etmektedir, bundan başka *annales* eserinin başında da Augustus dönemini ayrıca anlatacağını söylemiştir. Ama bu söylediklerinin hiç birini gerçekleştirememiştir. Belki de buna Tacitus'un ömrü yetmemiştir.

Tacitus tarih eserlerinde kullandığı kaynaklardan yeterince söz etmemekle birlikte, kaynak bildiriminin *annales* eserinde *historiae* eserine oranla daha fazla olduğunu görmekteyiz. Kullandığı kaynak sayısı arttıkça, doğal olarak kaynak bildiriminde de artış gözlenmektedir (Demiriş, s. 48). Tacitus Annales eseri için kaynak olarak Yaşlı Plinius'un *bellum Germanicum*'unu, Nero'nun annesi Agrippina'nın anılarını, «acta diurna»yı, Tiberius'un senatoya yazdığı mektupları ve söylevleri, tarih yazarı olarak Velleius

Paterculus'un, Servilius Nonianus'un, Aufidius Bassus'un, Cluvius Rufus'un, Fabius Rusticus'un eserini kullanmıştı. Kaynaklar bakımından kuşkuya düştüğü konularda kesin ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır Tacitus. Bir tarih yazarı olarak tarafsız olmak konusunda çok çaba harcayan Tacitus görüp geçirdikleri sebebiyle duygularının etkisi altında kalarak imparatorluğun oldukça karamsar bir tablosunu çizmiştir. Tabii ki bu durum da gerçekleri farklı göstermesine sebep olmuştur. İdari ve mali konular üzerinde yeterince durmayan Tacitus'u ilgilendiren daha çok, olayların ve davranışların arkasında saklı olan insan ruhunun kötü yönlerini ortaya çıkarmak olmuştur.

Tarih eserlerinde olayları tarih sırasına göre annalistik bir düzende anlatan Tacitus, bunun yanında anlatımını konu dışı sözler («excurus»), karakter betimlemeleri, söylevler de kullanarak zenginleştirmiştir. Söylevleri dolaylı ya da doğrudan söylevler olmak üzere karışık olarak kullanmıştır. Eserlerinde Gümüş çağının yazınsal etkilerinin görüldüğü Tacitus'un *annales* eserinde *historiae* eserine oranla daha az belagatli ve daha az akıcı, cümlelerinin de daha kısaltılmış ve anlaşılmaz olduğu ve daha arkaik bir dil kullandığı gözlemlenir (Syme, s. 340). Üslubunun en belirgin özelliği olan kısa ama anlam yükü yoğun ifadeler kullanışı bazen anlaşılmazlık sınırını dahi aşabilecek dereceye ulaşmaktaydı. Bu özelliği Tacitus'un eserlerinin başka dillere çevrilmesini zorlaştırmıştır diyebiliriz.

Tacitus'un eserlerinin büyük bölümünün günümüze ulaşması İ. S. III. yüzyılda yaşamış olan ve Tacitus'un soyundan olduğunu ileri süren İmparator Tacitus aracılığıyla olmuştur. İmparator Tacitus tarihçinin eserlerinin on kopyasını her yıl yazdırıp genel kütüphanelere koydururdu. Tarafından, onun anısına yaptırılan bir mezar ise 16. yüzyılda Papa Pius'un verdiği bir emirle yıktırıldı. Yıktırılma nedeni, Tacitus'un Hristiyanlığa karşı gösterdiği saygısızlık ve düşmanlıktı.

Tacitus'un yakın arkadaşı olan ve ona çok değer veren Genç Plinius onun tarih eserlerinin ölmeyeceğini söyler: «Senin tarih eserlerinin ölümsüz olacağına kehanet ediyorum - kehanetim beni yanıltmaz» (*epistulae*, VII, 33). Tacitus için tarih her zaman için, şimdiki zaman olmuştur; geçmiş zaman şimdiki zamanı şekillen-

dirir ve her ikisi birden (geçmiş zaman ve şimdiki zaman) gelecek zamanı belirlerler (Mellor, s. X). Tacitus gelecek korkusuyla şimdiki zamanı kontrol etmeye girişir (Mellor, s. 2; *ann.* 3, 65). Gibbon, Tacitus'u tarihçilerin içinde en felsefi olanı diye nitelendirir (Mellor, s. 4).

Tarih yazımında yeni bir moda geliştiren Gaius Suetonius Tranquillus (İ. S. 69-150) pek çok alanda eser vermiş bir araştırmacı yazardı. Sayısız eserlerinden günümüze *de viris illustribus*'dan (ünlü kişilerin, gramercilerin, hatiplerin ve şairlerin biyografilerini içeren bir eseri) parçalar ve *vitae duodecim Caesarum* (C. Iulius Caesar ve Augustus'tan Domitianus'a kadar Roma İmparatorlarının biyografilerini içeren bir eser) adlı eseri kalmıştır. Suetonius'tan sonra tarih yazarlığı, yüzyıllarca onun biyografik yaklaşımını ve yöntemini korumuştur.

Tacitus'tan sonra Roma'da tarih yazımı sadece Roma tarihinin kısa özetlerinin ve vakayiname türünde eserlerin yazıldığı bir döneme girmiştir. Bu döneme genel olarak Roma yazını için ve özel olarak da tarih yazarlığı için bir çöküş dönemidir diyebiliriz (İ. S. 117-476). Antoninus sülalesinden imparatorlar döneminde yönetimin Doğu krallıklarını andıran bir despotluk havası içine bürünmesi, siyasetle ilgisi kesilen halkın ve yazarların söz söyleme özgürlüklerinin ortadan kalkması, Romalılık ruhunun canlılığını yitirmesi, Grek kültürüne duyulan aşırı hayranlık Roma yazınında artık özgün eserlerin ve yazarların dönemini kapatmış oluyordu. Böylece tarih ve Suetonius ile doruk noktasına ulaşmış olan biyografi yazarlığı da yavaş yavaş zayıflamaya başladı. Bu dönemde yalnızca Roma tarihinin kısa özetleri ya da kronografik eserler yazılmıştır. Bu eserler arasında Ampelius ve Iulius Obsequens'in el kitaplarını, Florus'un *brevariaria*'sını sayabiliriz. Dönemin diğer yazarları arasında Granius Licinianus, Aurelius Victor, Eutropius ve Festus'un isimleri söylenebilir. Bu dönemdeki diğer bir çalışma türüyse imparatorların yaşamlarının koleksiyonlarını oluşturmaktı. Örneğin Marius Maximus'un bugün kayıp olan koleksiyonu Suetonius'un eserinin bir devamı niteliğindedi. Yine Suetonius'u örnek alarak yazılmış bir başka imparator yaşamları koleksiyonu da 1603 yılından başlayarak *historiae Augustae* diye anılan koleksiyondur. *Historia Augusta* sanıldığına göre, İ. S. 4.

yüzyılın ortalarında yazılmış bir eserdir. İmparator Hadrianus'tan İmparator Carinus'a kadar otuz İmparator biyografisinin yer aldığı bir koleksiyondur. İ. S. 117'den İ. S. 284 yılına kadar hüküm sürmüş Roma İmparatorlarının biyografilerini kapsayan eserin İ. S. 244-253 yıllarına ilişkin bölümü kaybolmuştur. Bu biyografilerin altı ayrı yazar (Aelius Spartianus, Iulius Capitolinus, Vulcaci Gallicanus, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio ve Flavius Vopiscus) tarafından yazıldığı ileri sürülürken, daha çok tutulan modern bir teoriye göre bütün koleksiyon bir tek yazara atfedilir. Suetonius'un biyografi yöntemini örnek almış olan bu biyografiler önemsiz anekdotların üzerinde ısrarla durulduğu pek de güvenilir olmayan biyografilerdir; tarihsel düşünceden, eleştiri yeteneğinden ve gerçeğe saygıdan yoksundurlar.

Afrika'da doğmuş bir tarih yazarı olan Lucius Annaeus Florus'un iki kitaptan oluşan eseri başlangıcından Augustus zamanına kadar Roma tarihinin bir özetini vermektedir. Eser çoğunlukla askeri meselelerin anlatımına ayrılmış olup temelde Roma'ya yönelik övgülerle doludur. Retorik unsurların ağır bastığı eser aşırı derecede kısa ve ayrıntılarda da hatalı olmakla birlikte, diğer tarih kaynaklarında eksikliklerin olduğu yerlerde bize yardımcı olması bakımından önemlidir.

Kamu hizmetinde aktif görevler almış Alexandria'lı Appianus'un (İ. S. 95-165) Roma'nın tarihini anlattığı eserinden günümüze kalan kısımlar şunlardır : Önsöz, I-V. kitaplardan parçalar, VI. kitap (İspanya'daki savaşlar), VII. kitap (Hannibal savaşı), VIII. kitap (Kartaca savaşları), IX. kitap İlyria savaşları, XI. kitap Suriye savaşları, XII. kitap Mithridates savaşları ve XIII.-XVII. kitaplar İ. Ö. 133-35 iç savaşlar. İkinci ve üçüncü elden kaynaklara dayanan eser tarihi genişlikten ve eleştirel bağımsızlıktan yoksundur. Appianus'un eseri Gracchus Kardeşler zamanından, Roma'da Cumhuriyetin sonuna kadar gelen dönem içindeki iç olaylarla ilgili olarak değerli görülmektedir.

Bithynia'nın yerlisi ve Romalı bir senatorun oğlu olan Cassius Dio Cocceianus (İ. S. 155 - İ. S. 230) konsüllüğe kadar uzanan kamu hizmetinden emekliye ayrıldıktan sonra, on yılını eseri için veri toplamaya, on iki yıldan fazlasını da eserini yazmaya ver-

miştir. Eseri Roma'nın söylencesel başlangıcından itibaren, İ. S. 229 yılına kadarki tarihini kapsar. Tamamı seksen kitaptan oluşan eserin hepsi ulaşamamıştır günümüze : XXXVI-LX. kitaplar (İ. Ö. 69 - İ. S. 46), LXXIX. kitap ve LXXX. kitabın (İ. S. 217-219) bir kısmı ile bazı parçalar kalmıştır. Eksiklikler kısmen Bizanslı derlemeci Zonaras'ın (12. yüzyılın başları) ve Xiphilinus'un (11. yüzyılın sonları) özetleriyle tamamlanır. Cassius Dio'nun tarihi özellikle «principatus» luğun ilk yılları için değerli bir kaynaktır.

Marcus Junian(i)us Justinus sanıldığına göre, İ. S. 3. yüzyılda Pompeius Trogus'un *historiae Philippicae* eserinin Latince olarak bir özetini yazmıştı. Orijinaline benzemeyen yönleri bulunmakla birlikte, orijinal eserin temel satırları korunmuştur. Bu özet Orta Çağ'da yaygın bir biçimde okunmuştur.

Suriyeli bir Grek olan Herodianus'un (İ. S. 165-255) yazdığı sekiz kitaplık tarih eseri Marcus Aurelius'tan sonra gelen İmparatorları III. Gordianus'un (İ. S. 180-238) tahta çıkışına kadar anlatır. Eser retorik unsurların ağır bastığı biyografik bir özellik taşımaktadır.

Filistin'de Caesarea piskoposu olan Eusebius (İ. S. 260-339/340) «Kilise tarihinin babası» olarak bilinir. Kilisenin İ. S. 324 yılına kadarki tarihini konu alan eseri on kitaptan oluşmaktaydı. İki kitaptan oluşan *chronicoi canones*'i evrensel tarihi Hz. İbrahim'in doğumundan İ. S. 303 yılına kadar özetleyen kronolojik bir çizelge niteliğindedir (Albrecht, cilt II, s. 1088). Eusebius'un bir diğer eseri, ilk Hristiyan İmparator Constantinus'a övgü niteliğinde olan dört kitaplık biyografi eseridir.

İmparator Valens'in hükümranlığı yıllarında (İ. S. 364-378) yaşamış olan Eutropius *breviarium ab urbe condita* adlı eseri yazmıştır. İkinci elden kaynaklardan dikkatli bir biçimde hazırlanmış olan bu eserde Roma'nın tarihi Romulus'tan başlayarak Iovianus'un İ. S. 364 yılındaki ölümüne kadar anlatılmaktadır. Iulianus ve Iovianus'un zamanının, tarih yazarının kendi gözlemlerine dayanılarak anlatıldığı eser Roma'nın tarihine ilişkin ilk elden kaynaklarda bulunan eksiklikleri tamamlamak bakımından önemlidir.

Roma tarih yazıcılığının son gerçek tarihçisi Ammianus Marcellinus'tur (Hense-Leonard, s. 270). Suriye'de Antiochia'da İ. S. 330 yılında doğmuştur; Hellen asıllıdır. Asker olarak pek çok savaşta çarpışmıştır. Sonra Roma'ya çekilerek İ. S. 96 yılından 378 yılına kadar olan zaman dilimini, yani İmparator Nerva'dan Valens'in ölümüne kadar olan zamanı içine alan tarih eserini yazmıştır. Otuz bir kitaplık eserden günümüze 353-378 yılları arasındaki zamanı anlatan 14-31. kitaplar kalmıştır. Ammianus, Tacitus'u devam ettirmekle kalmamış, aynı zamanda onu kendisine örnek edinmişti. Böylece hem Tacitus gibi annalistik bir yöntemle yazıyor, hem de imparator biyografilerine yer veriyordu: İmparatorların ölümlerinin ardından verdiği karakter çizimleri ve imparator olmayan diğer kişilere ilişkin karakter çizimleri o kadar derin bir anlayışla yapılmıştır ki Ammianus bu bakımdan ilk sırada gelen tarih yazarlarından biri olarak sayılabilir (Hense-Leonard, s. 270). Olayların betimlenmesi arasında coğrafi, fiziksel, matematik, felsefi, dini, toplumsal türden anlatımlar da koymuştur. Eserinin genel dokusu içinde seyrek olarak yer verdiği noktalar yirmi sekizinci kitaptan başlayarak tamamen yok olurlar. Ammianus betimlediği olayları kısmen kendisi de yaşamış ve böylece kendi bildiklerinden ve gördüklerinden yararlanmıştır. Ayrıca yazılı ve sözlü haberleri de değerlendirmiştir. Olayları doğru olarak değerlendirmesini bildiğinden ve asker olarak birlikte Pers savaşına katıldığı, hayran olduğu Iulianus'u bile eleştirmekten kaçınmadığından, tarafsızlığı övülmeye değerdir. Ammianus üslup bakımından Tacitus'u aşamamış olmakla birlikte, karakter çizimlerindeki içtenliği, tarihsel doğruculuğu ve taraf tutmayışı ile, kendisine örnek aldığı Tacitus'u geçmiştir (Grant, s. 326). Ammianus Marcellinus ile bu türün son büyük temsilcisini vermiş olan Roma tarih yazımının geç devri artık başkaca başı başına yaratmalarda bulunacak durumda ve yetenekte olmayıp eskiden kalma malzemeyi özet halindeki kitaplarda ve kroniklerde betimlemekle yetiniyordu. Bu dönemin tarih eserleri arasında, Iulianus zamanında 361 yılında Pannonia valisi olan Arfikalı Sextus Aurelianus Victor'un hazırladığı ve Augustus'tan Constantinus'a kadar, imparatorların tarihinin özeti olan *Caesares* adlı eseri sayabiliriz. Kilise Babalarından Hieronymus'tan (İ. S. 348-420) günümüze bir *chronica* kalmıştır. Büyük bir kısmı Eusebius'un

chronica'sının çevirisi olan bu eseri Hieronymus 378 yılına kadar getirmiştir, ayrıca Suetonius'a başvurarak Roma tarihinin ve edebiyatının ana tarihlerini de eklemiştir. Aquitania'da yaşayan rahip Sulpicius Severus (İ. S. 365-425) İ. S. 400 yılına kadar gelen bir Yahudi-Hristiyan *chronica*'sı yazmıştır.

İber yarımadası yerlilerinden olan ve İ. S. 5. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Publius Orosius genel Hristiyan tarihinin yazarıdır. *Historiae adversus paganos* adlı eseri yedi kitaptan oluşur. Bu eser ikinci elden kaynaklara dayanmaktadır. Dünyanın yaradılışından başlayarak Roma'nın İ. S. 417 yılına kadarki tarihini anlatır. Orosius'un dünya tarihi temelde özür dileme amacını gütmektedir. Geçmiş tarihin kötülüklerini ve felaketlerini, kendi zamanında Roma imparatorluğunda yaşanan bunalımın Hristiyanlığın yayılmasına ve pagan dininin terk edilmesine bağlı olmadığı ve tanrısal bir öngörü altında daha iyi bir dünyanın oluşmakta olduğu şeklindeki tezlerini desteklemek için seçmiş ve vurgulamıştır.

İnsanoğlunun doğası gereği, görgü ve bilgilerini kendinden sonraki kuşaklara aktarmak amacıyla giriştikleri kayıt tutma uğraşı tarihsel bir süreç içinde gelişerek ve çeşitli değişikliklere uğrayarak «tarih yazımı» dediğimiz yazınsal türün ortaya çıkışını gerçekleştirmiştir. İlkçağ'ın kültür dünyası içinde gerek Doğulu devletler olsun gerekse Batı'daki devletler olsun, yaşadıkları, görüp geçirdikleri olayları gerçeğe uygun bir biçimde, aynı zamanda dinleyici ya da daha sonraları okuyucu üzerinde etki bırakabilecek bir biçimde anlatmaya özen göstermişlerdi. Gerçeklerin aktarılması işinin, Doğulu devletlerde daha çok din ve mitoloji etkili olmasına karşılık, Batı'da Grekler bu konuda daha bilimsel bir yaklaşım sergiliyorlardı. Böylece Grekler olayları gerçeğe uygun olarak aktarmaya ve olaylar arasındaki ilişkileri, olayların sebeplerini akıl ve mantık doğrultusunda açıklamaya çalışırken insanı yaptıkları ile insana açıklayan humanist bir tarih yazıcılığı sergiliyorlardı.

Başlangıçta koloni hareketleriyle sadece görülen yeni toprakların yurttaşlara anlatılması, uzak ülkelerle ilgili çeşitli konulardaki bilgilerin aktarılması biçiminde ortaya çıkan Grek tarihçiliği önceleri sadece dinleyenleri eğlendirmeyi amaçlarken, sonraları

bunun yanına eğitmek amacını da eklemişti : Geçmiş zaman bilincine henüz varmamış olan Grekler gelecek zamanı şimdiki zamanın tekrarı olarak düşündüklerinden, gelecekteki devlet adamlarını ve komutanları yetiştirmek için, şimdiki zamanın (yani içinde yaşadıkları zamanın) tarihini bilmeyi eğitim açısından gerekli görüyorlardı. Hellenistik dönemin araştırmacı ruhu Grek tarih yazımında önemli değişikliklere yol açtı : Eski zamana ilginin ortaya çıkışıyla tarih yazmanın hem yönteminde hem de amacında yeni gelişmeler oldu. Bundan böyle yazılı belge ve kaynaklardan araştırarak tarih yazmayı gerçekleştiren Grek tarih yazıcılığının, tarihin eğitici yönündeki amacını da sadece yöneticilerle sınırlamayıp bütün vatandaşlar için yaygınlaştırdığını görüyoruz. Grek tarihçiliği bu tür gelişmeler içindeyken, Hellen dünyasını fetheden Romalıların fethettikleri bu zengin dünyanın etkisinde kalmasıyla, pek çok alanda olduğu gibi tarih yazıcılığında da Greklerin izinden gittiğini görüyoruz.

Romalıların Grek tarih yazıcılığına körü körüne öykünmediklerini söylememiz gerekir. Romalılar Grek tarih yazıcılığından yöntemler, yazınsal unsurlar konusunda etkilenmişlerdir, yani konunun teknik kısmını Greklerden almışlardır. Örneğin önceden yazılmış kaynaklara ve belgelere başvurma, anlatımda konuyu daha etraflıca ortaya koymaya yarayan konudan ayrılmalar, söylevler, önsöz gibi anlatım unsurlarını kullanma bakımından, dramatik anlatım unsurları bakımından Greklere öykünmüşlerdir, ama ruh bakımından her zaman için Romalı kalmayı başarmışlardır. Hatta yazış biçimi olarak bile, Greklerden aldıkları, içinde bulunulan zamanın tarihini yazma («historia») ve bir tek olayla ilgili tarih yazma (monografik tarih yazımı) yöntemlerinin yanı sıra, Roma'ya özgü bir yöntem olan ve Roma'nın geleneksel kayıt tutma yöntemi diyebileceğimiz yıllık biçiminde («anales») tarih yazmayı geliştirerek sürdürmüşlerdir. Yıllık biçiminde tarih yazmayı Greklerden aldıkları yöntemlerle kaynaştırarak ve buna kendilerine özgü ülkülerini katarak ilerleyen zaman içinde Romalılara özgü diyebileceğimiz bir tarih yazımı ortaya koymuşlardır. Romalıların önem verdikleri atalar kültürünün varlığı, güçlü vatanseverlik duyguları ve zaman zaman zayıfladığını hissetseler bile, tarihleri boyunca hep daha kuvvetlendir-

meye çalıştıkları Romalılık bilinci böyle özgün bir tarih yazıcılığının gelişmesi için gerekli alt yapıyı sağlamak açısından yeterliydi. Yazın tarihi içinde siyasal ortamdan en çok etkilenecek bir yazın türü olarak tarih yazımı eski Roma'da da gelip geçen yönetimlerin tutumundan bir hayli etkilenmiştir. Düşüncelerin serbestçe söylenmesi açısından en verimli dönemin yaşandığı cumhuriyet dönemi dışında, Roma'da «principatus»luk döneminde kısıtlanan düşünce ve konuşma özgürlüğünün kaçınılmaz bir sonucu olarak ve aynı zamanda bu durumla da bağlantılı bir biçimde retorik, drama gibi bazı anlatım unsurlarının aşırı kullanılması sonucu, tarih yazımı yavaş yavaş bozulmaya yüz tutmuş ve sonunda siyasi dünyasında olduğu kadar, kültür dünyasında da bir çöküş dönemine girmiş olan Roma, artık gerçek anlamda tarih yazarları çıkaramaz duruma gelmiştir.

En belirgin özelliğinin etkili ve edebi bir anlatım tarzı olduğunu söyleyebileceğimiz Roma tarih yazımının, kendisinden büyük ölçüde etkilendiği Grek tarihçiliği kadar tarafsız, gerçekleri araştırmada titiz, felsefi düşünceyle yoğurulmuş olmasa bile, öykündüğü Grek tarih yazımı ile birlikte günümüz tarih anlayışında ve tarih yazıcılığında önemli izler bıraktığını unutmamak gerekir.

K A Y N A K Ç A

ALBRECHT, Michael von, *Geschichte der Römischen Literatur*, Cilt I-II, Münih, 1992.

BARROW, R. H., *Romalılar*, çev. Ender Gürol, İstanbul, 1965.

BURY, J. B., *The Ancient Greek Historians*, New York, 1958².

DEMİRİŞ, Bedia, «Tacitus'un Annales'te Beliren Tarihçiliği ve Humanizmi» (yayımlanmamış Doktora tezi), İstanbul, 1990.

ERİM, Müzehher, *Latin Edebiyatı*, İstanbul, 1987.

- FLACH, Dieter, *Einführung in die römische Geschichtsschreibung*, Darmstadt, 1985.
- GRANT, Michael, *Klassiker der antiken Geschichtsschreibung*, çev. Lotte Stylow, Münih, 1981.
- HENSE-LEONARD, *Hellen-Latin Eskiçağ Bilgisi*, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul, 1948.
- KULAOĞLU, Meliha, *Eski Roma'dan Esintiler*, Ankara, 1989.
- LAISTNER, M. L. W., *The Greater Roman Historians*, Londra, 1963².
- MELLOR, Ronald, *Tacitus*, New York, 1993.
- SARIGÖLLÜ, A., *Roma Edebiyatında Tarih*, Ankara, 1971.
- SCHULLARD, H. H., *From the Gracchi to Nero*, Londra, 1973³.
- SYME, Ronald, *Tacitus* Cilt I, Oxford, 1962³.
- VARINLIOĞLU, Güngör, «Sallustius ve Yapıtları Üzerine», *Belle-ten* Cilt LIII, Sayı 206, Ankara : TTK, 1989, s. 61-152.